

40. Правда Виктора Суворова. Новые доказательства. – М.: Яуза-пресс, 2008. – 384 с.
41. Доценко Д. Пушечное мясо страшного лета // Независимое военное обозрение. – 2005. – 17 июня.
42. Войонмаа В. Дипломатическая почта. – М.: Прогресс, 1984. – 284 с.
43. Спасибо В. Состязание танковых заводов // Независимое военное обозрение. – 2003. – 4 июля.
44. Кара-Мурза С. Советская цивилизация. – Книга первая. – М.: Алгоритм, 2002. – 640 с.
45. Поликрапов М. Крушение цитадели // Новое время. – 2003. – № 27. – С. 32–34.
46. Исаев А.И. Антисуворов. Десять мифов Второй мировой. – М.: Яуза, Эксмо, 2006. – 413 с.
47. Грицак Я. Нарис Історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
48. Медведев Д. Переписывание итогов Отечественной войны – моральное преступление (17.11.2011) // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.vz.ru/news/2011/11/17/539419.html>

РЕЗЮМЕ

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ПОТЕРЬ ПРОТИВОБОРСТВУЮЩИХ СТОРОН И УКРАИНСКОГО НАРОДА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ. ЧАСТЬ 1

Лавер А. Г. (Ужгород)

В статье изучаются вопросы военных потерь Советского Союза, Германии и их союзников в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Также рассматриваются потери гражданского населения СССР и украинского народа в этой войне.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, общие потери населения, военные потери

SUMMARY

STATISTICAL ANALYSIS OF THE HUMAN LOSSES OF HOSTILITY SIDES AND UKRAINIAN NATION IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WAR. PART 1

O. Laver (Uzhhorod)

The article deals with the military losses of the USSR, Germany and their allies in the Great Patriotic war. The losses of the peaceful people of the USSR and Ukrainian nation are under the consideration.

Keywords: Great Patriotic War, general losses of population, military losses.

УДК 327. 51

КОНФРОНТАЦІЯ НАТО І ОРГАНІЗАЦІЇ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ В КОНТЕКСТІ “ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ” (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-х – КІНЕЦЬ 1980-х РОКІВ)

Волощук С.М. (Ужгород)

У статті розкриваються істинні витоки утворення Північноатлантичного Альянсу і Організації Варшавського Договору, причини, що обумовили їх загрози конфронтацію. На основі аналізу нових наукових джерел висвітлюється зміст, особливості і наслідки цього протиборства, зокрема, в галузі розбудови і накопичення ракетно-ядерної зброї. Висвітлюються протилежні підходи ворогуючих між собою військово-політичних блоків до тогочасних гострих політичних конфліктів, шляхів їх розв'язання. Розглядаються передумови нових геополітичних реалій в Європі в контексті закінчення "холодної війни", розпуску Організації Варшавського Договору.

Ключові слова: НАТО, Організація Варшавського Договору, "холодна війна", ракетно-ядерна зброя, політичні конфлікти, кризи, диктатура, демократія.

В результаті розпуску колись одного з найпотужніших військово-політичних блоків – Організації Варшавського Договору – відійшла у минуле "холодна війна". Відкрилися можливості на новому науковому рівні та новій джерельній базі об'єктивно переосмислити істинні витоки утворення Північноатлантичного Альянсу, його

протидії комуністичним загрозам, що тривалий час на Заході ототожнювалися з агресивними задумами і акціями Організації Варшавського Договору, його засновника СРСР, міжнародного комуністичного руху. Сьогодні до вже добре відомих джерел і оцінок, що відображали точку зору СРСР на свого противника в роки «холодної

війни» є можливість додати документи власне Північноатлантичного Альянсу, інформаційні джерела щодо його діяльності, які виходять з штаб-квартири НАТО в Брюсселі, Центру інформації та документації НАТО в Україні, а також розташований документи вітчизняних архівів радянського періоду. Свого фундаментального значення в переосмисленні проблеми не втратили багатотомне дослідження «Історія дипломатії», праця Ж.-Б.Дюрозеля «Історія дипломатії від 1919 року до наших днів», праці Д. Волкогонова, В. Ніконова, Д.Проектора, В. Трухановського, Т. Тімохіна та ін. Джерела табору колишнього ідеологічного та військового противника представлені «Заключними комюніке сесій міністрів країн-членів Північноатлантичного Альянсу (1949-1974)», «НАТО: Факти та цифри». Саме комплексний, не заідеологізований, підхід до аналізу наведених джерел та публікацій дав можливість по-новому поглянути на діяльність НАТО та ОВД в роки «холодної війни».

Численні факти переконують у тому, що найвагомішу причину утворення НАТО слід шукати у відчутному охолодженні відносин між США і СРСР – головних партнерів по антигітлерівській коаліції у роки Другої світової війни, яке стало особливо помітним на заключному етапі війни. Відомий англійський історик Норман Девіс у своєму фундаментальному дослідженні «Історія Європи» так визначив сутність явища: «З самого початку й до кінця “холодна війна” концентрувалася в Європі. Вона розвинулася з розпаду Великої трійки європейських держав, коли переможні союзники повинні були стати обличчям до обличчя з переможним Радянським Союзом. Вона виросла з неможливості для колишніх союзників досягти згоди в питаннях незалежності Польщі, майбутнього Німеччини та розділу Європи в цілому. Можна сперечатися про те, коли конкретно вона почалася, але вона остаточно визріла в результаті того, що Америка втяглася в справи Європи, як це проявилось в доктрині Трумена й плані Маршалла (1947) та в наступних за ними проявах протесту з боку Радянського Союзу. Вона, поза сумнівом, вступила в нову фазу розвитку під час блокади Берліну в 1948-1949 рр., що призвело до створення НАТО; та вона не припинялася доти, поки 40 років по тому не буде прорвана “залізна завеса”. Тим не менше, “холодна війна” невдовзі вийшла за межі Європи, де вона фокусувалася. У “холодної війни” завжди був азійський компонент; у неї була певна внутрішня логіка, логіка суперництва Радянського Союзу з Америкою, що призвела буквально до глобальної конфронтації» [5, с. 827].

Історія міжнародних відносин другої половини ХХ ст. не так давно поповнилася ще одним цікавим фактом – спробами СРСР долучити-

ся до Північноатлантичного договору навесні 1954 року. Після смерті Сталіна у зовнішній політиці СРСР намітилися дві стратегічні альтернативи: Молотов наголошував на необхідності “паузи” в “холодній війні” при незмінності курсу зовнішньої політики, заснованій на ідеї безперервної та неминучої боротьби між блоками (СРСР попри створені засади соціалізму та випробування водневої бомби влітку 1953 р. залишався досить вразливим); Хрущов та Мікоян оптимістично допускали більшу самостійність для соціалістичних країн, аж до плюралізму в соціалістичному таборі, можливість мирного співіснування двох блоків, а також “зони миру” в особі країн третього світу. Наявність цих двох стратегій в період боротьби за владу всередині верхівки СРСР пояснює непослідовні, неузгоджені, методом проб і помилок дії радянської дипломатії, яка бачила як тупики “холодної війни”, так і необхідність шукати нові засоби для маневрів на міжнародній арені [3, с. 396-397].

Одним із проявів цієї двоїстості стало питання можливого долучення Радянського Союзу до Північноатлантичної угоди. Нещодавно опубліковані розташований архівні документи НАТО з цього приводу свідчать про наступне. СРСР не вважав НАТО оборонним союзом попри його офіційні заяви. Північноатлантичну угоду уклала замкнена група країн, які ігнорують проблему можливого поновлення німецької агресії. Оскільки СРСР як велика країна антигітлерівської коаліції не є підписантом цієї угоди, то й угода не може не рахуватися як агресивний пакт, спрямований проти СРСР. НАТО може позбутися свого агресивного характеру, якщо всі великі держави антигітлерівської коаліції стануть його учасниками. СРСР заявляє свою готовність приступити із зацікавленими урядами до обговорення проблеми з метою долучення Радянського союзу до участі в Північноатлантичній угоді. В такому випадку НАТО набуде справді оборонного характеру і це буде підґрунтям, щоб жодна частина Німеччини не була втягнута у військові союзи. Таким чином, НАТО не буде закритим союзом країн, а буде відкритим для вступу інших Європейських країн та встановить ефективну систему колективної безпеки в Європі [16].

Слід відзначити, що цей, на перший погляд, “дивний” крок СРСР відбувся на фоні тривання дискусій початку 1950-х років в Західній Європі щодо військово-політичної уніфікації та інтеграції. (Проект створення Європейського оборонного співтовариства із спільною армією та перспективами залучення до цього процесу Німеччини було відхилено Францією в серпні 1954 року, а в жовтні 1954 року на конференції в Лондоні 6 держав-підписантів Паризької угоди разом із США, Великою Британією та Канадою

домовилися про припинення окупаційного режиму в Західній Німеччині та відновлення її суверенітету. Створювався Західноєвропейський союз із співробітництвом з НАТО в забезпеченні “колективного захисту”) [9, с. 96-97].

Відповідь Альянсу від імені урядів США, Великої Британії та Франції, датована 24 квітня 1954 р., зазначала, що пропозиції СРСР суперечать принципам, на яких базується оборонна система та безпека західних країн – тісні зв'язки і взаємна довіра. НАТО більше ніж звичайна військова угода. Вона ґрунтується на принципах індивідуальної свободи і верховенства права. Розуміння членами Альянсу захисту через колективну безпеку суперечить тому, що Радянський Союз демонструє в Європі з 1945 року. НАТО повністю оборонний союз, в якому існує повний та вільний обмін інформацією між членами, і всі рішення приймаються одногосним консенсусом. СРСР, як член організації, буде завжди в стані застосування “вето” до кожного рішення, і в такий спосіб жодній державі, що буде готова до вступу, не буде дозволено вступити до оборонного союзу. Уряди США, Великобританії, Франції не вірять, що тривале співробітництво може бути досягнуто через побудову нового фасаду безпеки, за яким фундаментальні труднощі і розбіжності залишаються незмінними [18]. Глибинний зміст цих документів свідчить про діаметрально протилежні підходи СРСР і США до післявоєнного політичного устрою на Європейському континенті, що проявилися ще на Ялтинській і Потсдамській конференціях і дедалі ставали очевиднішими. Ще більше ускладнилися взаємини між США і СРСР, коли під впливом радянської військової адміністрації у країнах Центрально-Східної Європи, де у перші післявоєнні роки перебували радянські війська (Польщі, Угорщині, Чехословаччині, Югославії, Болгарії, Румунії, Албанії), до влади прийшли компартії, встановилася однопартійна диктатура, з притаманними їй обмеженням демократичних свобод, масовими репресіями, згортанням традиційних для цих країн у довоєнні роки зв'язків з Західною Європою. Колишній міністр закордонних справ СРСР Е.Шеварнадзе у лютому 1990 р. був змушений визнати, що наприкінці 40-х років ХХ століття проти народів Східної і Центральної Європи було скоєне насилля, була зламана структура народно-демократичних режимів, яка склалася після Другої світової війни. Були встановлені режими особистої влади, що призвело до утвердження держав диктатури пролетаріату [2, с. 5-6]. Отже, небезпідставним було застереження колишнього прем'єр-міністра Великобританії У. Черчілля, який, виступаючи з промовою в м. Фултоні (США) у березні 1946 р., заявив, що Західним країнам загрожує небезпека нової світової війни і причиною цієї загрози є

Радянський Союз і міжнародний комуністичний рух.

У. Черчілль закликав до проведення щодо СРСР твердої політики, загрозувати йому застосуванням американської атомної зброї, настоював на необхідності створення оборонного союзу західних держав, спроможного протистояння комуністичним загрозам [8, с. 246].

В кінцевому рахунку Західні країни створили саме такий військово-політичний блок. 4 квітня 1949 р. міністри закордонних справ Бельгії, Ісландії, Данії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, Італії, Великобританії, Франції і Сполучених Штатів Америки підписали угоду про заснування Організації Північноатлантичного Договору – НАТО [7, с. 435]. Як зазначалося, цей договір був підписаний відповідно до статті 51 Статуту ООН, яка підтверджує невід'ємне право незалежних держав на індивідуальну або колективну оборону. У преамбулі до Договору, ухвалах ради НАТО у Вашингтоні у вересні 1949 р., метою Альянсу проголошувалося сприяння мирним та дружнім відносинам у Північноатлантичному регіоні, здійснення колективної оборони, підтримання миру і безпеки. Однак засновники НАТО не приховували, що серед першочергових покликань нового блоку був захист від потенційних загроз, що створювалися зростаючою військовою потужністю Радянського Союзу. Радянське керівництво, як стверджувалося в заяві МЗС СРСР від 29 січня 1949 р., вважало, що НАТО є головним зняряддям агресивної політики правлячих кіл США і Великобританії, відповідає агресивним прагненням до встановлення англо-американського світового панування [8, с. 269].

Співставивши факти того часу, легко переконатися, що СРСР, прилюдно виявляючи обурення утворенням НАТО, звинувачуючи цей союз у зловмисних намірах закріпити американське світове лідерство, одночасно енергійно зміцнював свої власні наступальні позиції. В 1949 р. СРСР опанував свою власну атомну зброю, ініціював утворення Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), яка остаточно закріпила економічну залежність соціалістичних країн Європи від СРСР. КПРС ініціювала створення Комінформу, об'єднуючого органу міжнародного комуністичного руху. Але головна реакція СРСР на створення НАТО полягала в тому, що, скориставшись вагомим приводом – підписанням у жовтні 1954 р. Паризьких угод щодо ремілітаризації ФРН і входженням її до складу НАТО, керівництво СРСР ініціювало прискорене створення військово-політичного блоку соціалістичних країн Європи – Організацію Варшавського Договору (ОВД). В травні 1955 р. у Варшаві представники Албанії, Болгарії, Угорщини, НДР, Польщі, Румунії,

СРСР і Чехословаччини підписали Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу. В Договорі підкреслювалося прагнення його учасників до створення колективної безпеки в Європі, хоч було зрозумілим, що найважливіше спрямування ОВД полягало в активному протистоянні НАТО [8, с.707]. Поступово це протистояння охопило всі найважливіші ділянки внутріполітичної і зовнішньополітичної діяльності країн-учасниць Організації Варшавського Договору.

За загальним визнанням, визначальною сферою протистояння між НАТО і Організацією Варшавського Договору завжди була військова сфера. Досягнення переваги у розбудові військово-оборонних структур, розробці і виготовленні новітніх засобів ведення війни істотно впливало на динаміку, ефективність протистояння і в інших сферах – економічній, політичній, духовній. Вихідні, "стартові" позиції у військовому протистоянні НАТО і Організації Варшавського Договору були достатньо різними. Північноатлантичний Альянс спирався на значно потужніший економічний, військово-оборонний потенціал країн-учасниць НАТО, зокрема США. Організація Варшавського Договору базувалася на значно обмеженішій економічній, фінансовій основі. Комуністичні тоталітарні режими виявилися спроможними на певному етапі ціною безпрецедентних обмежень буденних потреб цивільного населення, форсувати витрати на військові потреби, вирівняти чи навіть на певний час випередити НАТО у розбудові і оснащенні своїх військ новітніми засобами ведення війни. Як згодом виявилось, надмірне вичерпання матеріальних, фінансових ресурсів країн-учасниць ОВД викликало різке зниження життєвого рівня населення, посилення його опозиційних настроїв. В цьому була одна з головних причин внутріполітичної кризи Організації Варшавського Договору, її майбутнього остаточного розвалу.

Прагнення активно протидіяти комуністичним загрозам, мати незаперечну перевагу над збройними силами Організації Варшавського Договору, змушувало країни НАТО постійно нарощувати видатки на воєнні потреби. Сумарні військові витрати країн-членів НАТО, за даними Альянсу, склали: у 1980 році – 256,4 млрд. доларів; у 1985 р. – 358,4 млрд.; у 1987 р. – 445,3 млрд.; у 1988 р. – 460 млрд. [17, с.454]. За американськими даними, військовий бюджет у США у 1984 році становив понад 280 млрд. доларів, а в 1988 р. – уже 425 млрд. доларів [11, с. 15].

Радянська пропаганда наполегливо поширювала міф про велетенські військові видатки в країнах НАТО, зокрема США, старанно замовчуючи правду про причини, що обумовлювали такі шалені видатки. Нібито на протилежних за-

садах формувалися військові бюджети країн ОВД, зокрема, СРСР – ощадливо, обмежено, в десятки разів меншими обсягами, ніж в США. Хоч це не відповідало дійсності. Колишній керівник СРСР Л.Брежнєв, відповідаючи на запитання редакції західнонімецького журналу "Шпигель", заявляв: "... мрії про досягнення воєнної перемоги над СРСР краще б відкинути. Якщо вже знадобиться, радянський народ винайде можливість здійснити будь-які додаткові зусилля, зробити все необхідне для забезпечення необхідної оборони своєї країни [12, с. 65]. Отже, відверто визнавалося, що в СРСР є додаткові потужні джерела фінансування оборонних програм, що старанно приховувалися і були покликані будь-що зламати існуюче співвідношення наступального потенціалу сил двох ворогуючих між собою блоків на користь ОВД.

Американське керівництво, як стверджують документи, постійно прагнуло активно протистояти військовим загрозам з боку СРСР. Ще в 1946 р. в доповіді президенту США Г.Трумену визнавалося: вразливість Радянського Союзу не така велика через величезні розміри його території, на якій розміщені промислові підприємства і родовища корисних копалин. Але Радянському Союзові може бути нанесена шкода з допомогою атомної зброї, біологічної війни, повітряних нальотів. Тому США повинні готуватися до атомної і біологічної війни, підтримувати свою могутність на рівні, достатньому для ефективного приборкання Радянського Союзу [4, с. 78]. На найгострішому етапі конфронтації НАТО, зокрема, США намагалися створити такий арсенал стратегічних ракетно-ядерних сил, засобів ПРО, які, як мінімум, забезпечували б «виживання» необхідної кількості цих засобів після радянського силового удару, з тим, щоб у відповідь, в ході удару по СРСР нанести противникові непоправних втрат [8, с. 489].

Політичне керівництво США, НАТО було прекрасно поінформоване про те, що з середини 50-х років минулого століття збройні сили СРСР стали набувати все більшої кількості ракетно-ядерної зброї, у тому числі ракет стратегічного призначення. Наявність у СРСР міжконтинентальних балістичних ракет (МБР), стратегічних бомбардувальників, атомних підводних човнів-ракетноносців, зенітних ракетних комплексів, зняла питання про невразливість території США у випадку ракетної атаки з боку СРСР. Ставало очевидним, що удосконалені радянські системи протиповітряної оборони у випадку війни було б надзвичайно складно вивести з ладу американськими чи натовськими ракетними системами. За нових умов в США була зроблена наголос на прискореній розбудові ракет стратегічного призначення. Ще в 1954 р. були розпочаті роботи над створенням

міжконтинентальної ракети “Атлас”, в 1956 р. була започаткована програма створення ракет “Титан”, в 1955-1956 рр. розгорнулись роботи по створенню ракет середнього радіусу дії “Юпітер”, “Тор”; в 1957 р. розпочались роботи над створенням ракет “Мінитмен”, “Поларіс”.

Про масштаби, темпи гонки озброєнь свідчить те, що у жовтні 1981 року президент США Р. Рейган оголосив програму ще більш прискореного розвитку стратегічних наступальних сил на 80-ті роки ХХ століття. Ця програма передбачала одночасне якісне удосконалення всіх компонентів американського стратегічного ядерного арсеналу: міжконтинентальних балістичних ракет наземного базування, балістичних ракет на підводних човнах, ракетних підводних човнів, стратегічної авіації. Розмах цієї програми вражав своєю масштабністю, величезними витратами. Реалізація цієї програми дозволила збройним силам США мати наприкінці 1984 року 550 пускових установок ракет “Мінитмен - 3”, 450 - “Мінитмен - 2”, 32 - “Титан - 2”, спроможних підняти в одному пуску 2132 ядерні боєголовки. Стратегічні ракетні сили морського базування США мали на той час 39 атомних ракетних підводних човнів, озброєних балістичними ракетами, на яких розміщувалося біля 6 тисяч ядерних зарядів - більше половини всіх ядерних боєприпасів США. Нарощували бойову спроможність збройних формувань провідні держави-члени НАТО: Великобританія, ФРН, Франція, Канада, Італія й ін. Додамо, що США, НАТО на початку 1990-х років мали близько 2500 баз і військових об'єктів, розташованих в 114 країнах світу, на багатьох з них були обладнані стартові майданчики для запуску ракет, аеродроми, склади ядерної зброї, потужні радіостанції, радарні установки і ін.

Згодом була зроблена ставка на швидку розбудову космічної зброї, яка, за задумом військових стратегів США і НАТО, робила безсилою і непотрібною атомну зброю, оскільки з'явилися технічні можливості для перехоплення і знищення балістичних ракет з ядерними боєголовками. США не приховувало, що головною метою військового протистояння в космосі була спроба вщент виснажити СРСР у непосильній гонці озброєнь. В затверджених президентом США “Директивах в галузі оборони на 1984-1988 роки” підкреслювалося: “Треба спрямувати військово-суперництво з СРСР у нові галузі і тим самим зробити безглуздими всі попередні радянські видатки на оборону і зробити всю радянську зброю застарілою” [13, с. 498].

Підкреслимо, що військово-протистояння завжди було одним з найважливіших, але не єдиним напрямом протиборства НАТО й ОВД. Керівники СРСР і ОВД, а документи стверджують, що і політичне керівництво НАТО і США, глибоко усвідомлювали важливість всіх інших

сфер протиборства для здобуття підтримки, довіри населення різних регіонів Землі для остаточної власної перемоги в змаганні двох систем. Конфронтація НАТО та ОВД практично охопила всі сфери життєдіяльності народів країн протилежних військово-політичних блоків. Найпринциповіший характер носила боротьба у сфері політичних відносин. Періодично виникали гострі політичні конфлікти, які за непередбачуваних обставин могли перерости у масштабне військове зіткнення між НАТО, США й ОВД, СРСР. Світ перебував на межі нової світової війни у зв'язку з провокаційними агресивними діями компартійного керівництва Північної Кореї, яка в 1950 році спробувала силоміць захопити територію Південної Кореї. Ще більшими за масштабами загрози збройного зіткнення НАТО і ОВД були радянські акції щодо збройного придушення демократичної опозиції в Угорщині (1956р.), Чехословаччині (1968 р.). Ці акції розвіяли міф про миротворчий, оборонний характер Організації Варшавського Договору, підірвали імідж СРСР як наддержави, яка прагне до миру і міжнародної безпеки. Не менш небезпечною була і Карибська криза, спровокована радянським керівництвом, коли в 1962 р. на Кубі таємно були встановлені радянські ракетні системи, націлені на США. Тривожними були ізраїльсько-палестинські конфлікти, коли арабський світ одержував від країн ОВД щедрі військову, економічну допомогу. Ще відвертішою була підтримка з боку СРСР широкомасштабної війни північно-в'єтнамських комуністів проти Південного В'єтнаму.

Поглиблення кризи в Організації Варшавського Договору в найбільшій мірі прискорював широкомасштабний психологічний наступ технічно добре оснащених, скоординованих ідеологічних центрів США, інших країн НАТО. Потужний пропагандистський апарат, телерадіомережа, видавничий комплекс розповсюджував інформацію про злочини компартійних тоталітарних режимів, їх антиправний наступ на демократичні права і свободи громадян, підтримку терористичних рухів у світі. В кінцевому рахунку психологічні операції натовських центрів посилювали опозиційні настрої серед населення країн ОВД, сприяли створенню демократичних фронтів, що базувалися на антикомуністичній платформі.

25 лютого 1991 року в Будапешті, на нараді міністрів закордонних справ і оборони країн-учасниць Організації Варшавського Договору була прийнята історична ухвала про припинення до 1 квітня 1991 року діяльності організації, яка протягом майже 36 років була збудником конфліктів, надзвичайних ситуацій на європейському континенті та у світі в цілому [10, с. 60]. Додамо, що ще раніше зі складу ОВД вийшли Югославія і Албанія. Визнав крах ОВД і

Радянський Союз. Справедливо підкреслив колишній президент ЧСР В.Гавел: «Варшавський Договір жив себе, втратив будь-яку позитивну суть, оскільки створювався як інструмент сталінської експансії. Це була типова маніфестація нашого становища як сателітів. Подібне становище необхідно було змінити» [10, с.63].

У підсумку аналізу проблеми визнаємо, що Організація Варшавського Договору припинила існування не в результаті силового тиску з боку НАТО, а внаслідок потужних саморуйнівних процесів, спровокованих авантюристами діями керівництва КНРС. Завершення «холодної війни» та кардинальні зміни в країнах Центрально-Східної Європи змусили НАТО

докорінно переглядати мету та стратегію своєї діяльності, реагувати на динамічні процеси політичних, економічних та військових змін. Тодішній генсек НАТО М. Вернер в жовтні 1989 року у зверненні до Північноатлантичної Асамблеї заявив: «Післявоєнний період завершився. Ми бачимо глибоку трансформацію європейської політики та структури безпеки. Це дає нам можливості, якими ми мусимо скористатися і не упустимо їх... Ми активно моделюємо події. Це переважно політичний Альянс з домінуванням політичних завдань. Його роль в майбутньому, зрозуміло, подвійна: служити інструментом політичних змін, але водночас залишатися основою військової стабільності. Наше гасло: «Зміни у безпеці» [15, с. 108].

1. Варшавський договір – история и современность / Под общ. ред. П.Г.Лушева. – М.: Воениздат, 1990. – 256 с.
2. Вахромеев А.В., Дерябина М.А., Язькова А.А. Страны Восточной Европы: время кардинальных перемен. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
3. Верт Н. История Советского государства / Пер. с фр. – 3-е изд. – М.: Издательство «Весь Мир», 2006. – 560 с.
4. Грайнер Б., Штайнгауз К. На пути к 3-й мировой войне? Военные планы США против СССР: Документы. – М.: Прогресс, 1982. – 166 с.
5. Девис Н. История Европы / Пер. с англ. Т.Б.Менской. – М.: АСТ:ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 943 с.
6. Довідник НАТО: Office of Information and Press NATO. – Brussels, 2001. – 608 с.
7. Дюррозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є. Марічева, Л.Погорелової, В. Чайковського. – К.: Основи, 1999. – 903 с.
8. История дипломатии. – Том V (Книга первая) / Под ред. А.А. Громько и др. – М.: Политиздат, 1979. – 750с.
9. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб./ В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 752 с.
10. Лапшин А.О. Перемены в странах Восточной Европы: к чему они ведут. – М.:Знание, 1991. – 64 с.
11. Милитаризм и разоружение. – М.: Политиздат, 1984. – 350 с.
12. Откуда исходит угроза миру: Документы. – М.: Воениздат, 1982. – 80 с.
13. Советская внешняя политика в годы "холодной войны" (1945–1985): Новое прочтение / Отв. ред. Д.Н. Нежинский. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 512 с.
14. Тимохин П.П. Военно-силовая политика США. – М.: Воениздат, 1987. – 207 с.
15. Change and Continuity in the North Atlantic Alliance. Speeches by the Secretary General of NATO. Manfred Werner Office of Information and Press NATO; 1110. – Brussels, 1990. – 283 p.
16. Text Of Soviet Note. 1st April '54 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <<http://www.nato.int/60years/doc/5-Soviet-Union-s-request-to-join%20NATO/Soviet%20request%20English.pdf>>.- Загол.з екрану.-Мова англ.
17. The North Atlantic Treaty Organisation. 1949-1989: Facts and Figures; NATO Information Service. 1110. – Brussels, 1989. – 578 p.
18. Tripartite Draft Replay To Soviet Note Of March 31. April 24, 1954 [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http://www.nato.int/60years/doc/5-Soviet-Union-s-request-to-join%20NATO/RDC\(54\)215-VIL.pdf](http://www.nato.int/60years/doc/5-Soviet-Union-s-request-to-join%20NATO/RDC(54)215-VIL.pdf)>. – Загол.з екрану. – Мова англ.

РЕЗЮМЕ

КОНФРОНТАЦИЯ НАТО И ОРГАНИЗАЦИИ ВАРШАВСКОГО ДОГОВОРА В КОНТЕКСТЕ «ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ» (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА 1940-х – КОНЕЦ 1980-х гг.)

Волощук С.М. (Ужгород)

В статье раскрываются истинные истоки образования Североатлантического Альянса и Организации Варшавского Договора, причины, которые обусловили их конфронтацию. На основе анализа новых источников раскрываются содержание, особенности и последствия этого противоборства. Освещаются противоположные подходы враждующих военно-политических блоков к острым политическим кон-

фликтам того времени, путем их преодоления. Рассматриваются предпосылки новых геополитических реалий в Европе в контексте завершения «холодной войны», роспуска Организации Варшавского Договора.

Ключевые слова: НАТО, Организация Варшавского Договора, «холодная война», ракетно-ядерное оружие, политические конфликты, кризисы, диктатура, демократия.

SUMMARY CONFRONTATION BETWEEN NATO AND WARSAW TREATY ORGANIZATION IN THE "COLD WAR" CONTEXT

S. Voloshchuk (Uzhhorod)

The veritable sources of formation of the North Atlantic Alliance and of the Warsaw Treaty Organization, the reasons, which stipulated their threatening opposing are analyzing in the article. New scientific sources are objectively lighting maintenance, features and consequences of their opposing, in particular in the sphere of accumulations of nuclear weapons. It is lighted opposite approaches of quarreling between two military - political blocks in that times of political conflicts, ways of their decision. The preconditions of new geopolitical realities in Europe in the context of disintegration of Warsaw Treaty Organization and the end of "cold war" are discussed.

Keywords: NATO, Warsaw Treaty Organization, "cold war", nuclear weapons, political conflicts, crises, dictatorship, democracy.

УДК94(729.5):327(87)

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ РУХУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ПУЕРТО-РІКО ТА ЙОГО МІСЦЕ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕНЕСУЕЛИ

Пілаш Д. М. (Київ)

У статті розглядається репрезентація руху за незалежність Пуерто-Ріко на міжнародній арені та його значення для регіональної політики Латинської Америки та Карибського басейну. Острів Пуерто-Ріко, окупований США у 1898 р., нині належить до найбільших за населенням залежних територій світу. Рух за самовизначення Пуерто-Ріко, представлений місцевими сепаратистськими та лівими силами, проводить кампанії із залучення підтримки латиноамериканських урядів та партій. На користь незалежності Пуерто-Ріко неодноразово висловлювався президент Боліваріанської республіки Венесуели Уго Чавес, а створене за його ініціативою інтеграційне об'єднання – Боліваріанський альянс для Америк (АЛБА) – на своєму XI саміті (2012 р.) ухвалило відповідну заяву. На підставі свідчень про динаміку підтримки проголошення острова незалежною республікою робиться висновок про малу вірогідність подібного рішення в результаті потенційного референдуму, проте аналіз документів регіональних організацій підтверджує важливість вимоги незалежності Пуерто-Ріко як одного із виявів латиноамериканської континентальної солідарності.

Ключові слова: Боліваріанський альянс, Венесуела, колоніалізм, Латинська Америка, рух за незалежність Пуерто-Ріко, сепаратизм, сецесіонізм, Сполучені Штати Америки.

На даний момент острів (чи архіпелаг, якщо брати до уваги навколишні острівки) Пуерто-Ріко є однією з найбільш заселених залежних територій світу, а питання права на самовизначення його населення досі не вирішене. Історичні, культурні та мовні чинники детермінують Пуерто-Ріко як частину латиноамериканського історико-культурного регіону, що обумовлює особливе значення проблеми невизначеності його політичного статусу в латиноамериканській політиці, а також ту важливу роль, яка відводиться боротьбі за його незалежність у зовнішній політиці держав регіону.

Засноване в 1521 р. місто Сан-Хуан, столиця Пуерто-Ріко, нині вважається найстарішим містом (із числа заснованих європейцями) у

складі Сполучених Штатів Америки. Воно стало таким у 1898 р., коли під час Іспано-американської війни острів був окупований військами США. З цього моменту острів, який свого часу так і не зміг звільнитися від іспанського панування, належить північноамериканській державі. Формально Пуерто-Ріко є не безпосереднім володінням США, а «неінкорпорованою організованою територією». Суперечливий статус цієї залежної території, яка знаходиться під управлінням США, але не проголошується їх невід'ємним суб'єктом, яка визнає верховну владу Конгресу й дію Конституції США, але має власну систему самоврядування, відображений навіть в офіційних назвах країни, зазначених у її власній конституції: іспанською вона визнача-